

HVEM HAR BYGGET NÆSBYHOVED-BROBY KIRKE?

*Slægten Barsebek og dens efterkommere
og Næsbyhoved-Broby kirke.*

Af Aage Fasmer Blomberg.

De synligste monumenter, middelalderen har sat sig her i landet, er kirkerne. I tiden 960–1060 opførtes en mængde trækirker, men af dem er bogstavelig talt intet bevaret; efter 1060 blev de nemlig afløst af stenkirker, hvis opførelse i høj grad blev begunstiget ved tiendens indførelse. Det gik saa rask med at bygge kirker, at der i tiden 1050–1241 blev opført c. 2000 kirker, næsten alle vore landsbykirker.

Hvem stod bag dette kirkebyggeri og hvem var ejere af disse kirker? Den dag i dag hersker der ikke enighed herom. Medens man tidligere forestillede sig, at de var byggede af kongerne og stormændene, har man i vore dage hævdet, at sognemændene i en landsby har sluttet sig sammen om den fælles opgave at opføre bygningen. Dette har været det normale, men i enkelte tilfælde har konger og stormænd ladet kirkerne opføre.¹⁾

Der er meget, der taler for, at kongerne har været de ledende ved opførelsen af vore domkirker, men ogsaa i de sogne, hvor der fandtes kongsgaarde, er det rimeligt at tænke sig, at kirkerne er blevet rejst paa kongernes initiativ. Kilderne kan da ogsaa fortælle os en hel del om deres kirkebyggeri. Saaledes fortæller Rydårbogen om Knud den Hellige, at han byggede mange kirker rundt om i riget,²⁾ og Knytlingasaga fortæller om hans broder Erik Ejegod, at han paa egen bekostning lod opføre 5 stenkirker og forsynede dem med det

fornødne kirkegods.³⁾ Hvor mange kirker kongen har ejet, da middelalderen stod paa hæld, ved vi ikke med sikkerhed, men muligvis har de fleste kirker i Odense stift da været kongens.⁴⁾ Det var ikke ualmindeligt i slutningen af middelalderen, at kongen overlod patronatsretten til en privatmand, endog med arvelig ret, maaske fordi det har været vanskeligt at vedligeholde, udvide eller ombygge kirken for dennes indtægter.⁵⁾ Den 30. juni 1527 fik Johan Friis til Hesselager saaledes brev paa Hesselager kirke, at han og hans arvinger maatte „forlene“ den til, hvem de ville, og to aar senere fik Eiler Rønnow og hans arvinger al kongens ret til Egense kirke, saa at han og den af hans arvinger, som havde Hvidkilde i væрге, skulle have samme kirke „at præsentere og forlene og dertil forsvaret med al herlighed af det tilliggende gods og tjenerer“ lige saa frit, som kongen havde haft det.⁶⁾

Om stormændenes kirkebyggeri giver kilderne derimod ikke mange oplysninger, og det er sjældent, vi før det 14. århundrede hører om privat ejendomsret til en kirke, med mindre kongen har givet rettigheden til en privatmand.⁷⁾ Vi har dog enkelte eksempler fra Jylland og Sjælland. Som eksempel kan nævnes Bjernede rundkirke i Sorø amt; over indgangen sidder indmuret 2 frådstenstavler, hvis latinske indskrift fortæller, at „Ebbe Skjalmsen og hans hustru Ragnhild byggede her en kirke, som senere hans søn Sune rejste af sten til ære for Gud, Sancte Marie og Sanct Laurentius.“

Et tilfældigt bevaret dokument fortæller os om patronatsretten til en fynsk kirke, og denne ret stammer ikke fra kronen. Det er Næsbyhoved-Broby kirke. Et sognevidne af Broby sognestævne oplyser os om, at en dag i året 1482 stod 8 dannemænd frem på sognestævnet og „vandt“, at de Barsebekker, Hans Barsebeks forældre (forfædre) havde opbygget Broby kirke „af grund“ og givet grund og præstegård tillige med to gårde i Broby „med sådan skel, at de og deres arvinger skulle have samme kirke og gårde at forlene og der i og af sætte“. Ved denne foundation og gave fra tiden før 1482 var det altså bestemt, at ejeren skulle have ret til at forlene ikke blot kirken,

men også præstegården og de to andre gårde. De samme 8 mænd vidnede desuden, at denne ret altid havde fulgt Hans Barsebek og hans „forældre“ indtil det år „den præst døde i Broby; da borttog bispens foged Christen Pedersen kirkens breve på fornævnte sogn“. ⁹⁾ Dokumentet er ikke bevaret i original, men vi har en kopi fra begyndelsen af det 17. århundrede, underskrevet af Knud Daa. Sognevidnet er interessant, fordi det meddeler os, at patronatsretten til Broby kirke har været i slægten Barsebeks eje inden 1482.

Hvad ved vi nu om denne slægt og om dens godsbesiddelser på Fyn? Ja, som så mange af vore adelsslægter stammer den fra Holsten og er kommet ind her i landet i slutn. af 13. århundrede. 1317 pantsatte kong Erik Menved Fyn til de holstenske grever Gerhard og Henneke for den krigshjælp, de havde ydet ham mod Brandenburg. ¹⁰⁾ Ved den lejlighed kom Næsbyhoved slot i grevernes besiddelse, og nogenlunde samtidig hermed synes slægten Barsebek at have fået jordegods på Nordfyn, hvor den i de følgende århundreder har spillet en vis rolle og blev beslægtet med Skinkel- og Gyldestjerne-slægterne.

St. Knuds klostres sidste prior Christen Poulsen forfattede i 1548 en registratur over klosterets breve, og i denne nævnes ikke mindre end 5 breve på en gård i „Nørrebroby hos Næsbyhoved“, som en Emmike Barsebek gav til klosteret. ¹¹⁾ Vi kender to af dette navn, den ene nævnes i 1307, den anden i 1379; hvem af dem, der har skænket den omtalte gård til St. Knuds kloster i Odense, ved vi ikke, men brevene vidner i hvert fald om slægtens tilknytning til Broby, måske allerede før 1300. Den næste af slægten, der vides at have haft tilknytning til Nordfyn, er Henrik Barsebek, der o. 1350 pantsatte jordegods i Skovby herred i Tågerød, Østerbælg og på Skaarup mark. ¹²⁾ Langt fyldigere oplysninger om slægtens besiddelser på Nordfyn har vi fra det følgende århundrede, og særlig får vi gennem dokumenterne besked om Ludvig Barsebek og hans børns besiddelser.

Denne Ludvig Barsebek var søn af Gotskalk Barsebek, og han

var i Danmark i 1401, da han nævnes i et dokument.¹³) Han ejede jordegods på Nordfyn i Skovby herred og pantsatte nogle gårde til St. Hans kloster i Odense.¹⁴) 1409 var han til stede på Skam herredsting og var medudsteder af et tingsvidne.¹⁵) Han var formentlig gift med Magdalene Svave og må være død inden den 28. april 1446.¹⁶)

Af hans og Magdalene Svaves børn kendes sønnerne Henrik, Frederik, Albrecht og Bülow og døtrene Cecilie og Anne, af hvilke den næstældste søn Frederik er den mest kendte. Frederik Barsebek skrev sig til Elvedgård i Veflinge sogn, men hvordan han er kommet i besiddelse af gården, er ikke kendt. Han nævnes første gang i et dokument fra 1438, og han er da ridder. Sammen med broderen Henrik var han den 22. november til stede paa Fynbo landsting og udstedte her sammen med andre gode mænd et tingsvidne angående en beskyldning mod den mægtige Eggert Frille for at have været i Flensborg „på kongens og rigens værste“ for at tale med hertug Adolf og hans råd og „således flere steder i år“, hvad Eggert Frille benægtede ved at sværge „til Gud og alle Hellige, at det sig ikke således forholdt“. ¹⁷) Andre dokumenter vidner om Frederik Barsebeks deltagelse i politiske forhandlinger og møder. 1442 var han i Ribe og medbeseglede Christoffer af Bayerns lensbrev på Sønderjylland til hertug Adolf,¹⁸) og fire år efter oppebar han skat for kongen.¹⁹) 1450 skriver Christian I til ham fra Nyborg slot og befaler ham at være en vis Haseken behjælpelig med at tiltale et par mænd for drab,²⁰) og i 1467 er han med til at udstede et hyldingsbrev på Fynbo landsting for prins Hans.²¹)

Det 15. århundredes adelsmænd var stærkt optaget af at forøge deres store jordegods. Man udløste hovedgårdene af fællesskabet, og ved køb og arv udvidede man sine besiddelser. Den brutale gods-samler blev typisk for tiden. Strid og processer om jord var derfor almindelige. Sammen med broderen Henrik var Frederik Barsebek en dag i 1442 i Sortebrødreklosteret i Odense; der skulle han og andre adelsmænd mægle i en strid mellem svogeren Otto Skinkel af

Rugård og Eggert Frille om retten til et stykke jord på Badstrup mark i Skam herred.²²⁾ Selv havde han ved en anden lejlighed strid med Claus Rantzau om et stykke jord.²³⁾ På Sørudgårds grund ved Rue i Vigerslev sogn skal han have bygget et smedehus, men da grunden tilhørte Peder Hogenskild til Dallund, lod denne det nedrive.²⁴⁾

Frederik Barsebeks ældste broder Henrik, der endnu levede i 1493, skrev sig til Klüvensieck i Holsten. Han er tidligere nævnt i forbindelse med broderen. 1468 var han til stede på Sjællands lands-ting og var da ridder.²⁵⁾ Af søstrene var Cecilie gift med den tidligere nævnte Otto Skinkel, der var høvedsmand på Rugård og skrev sig til Enggård (Gyldensteen) og Iversnæs (Wedellsborg), medens Anne havde ægtet Johan eller Hans Kruckow, Norges riges råd og lensmand over Sandefjord. Han fik i 1447 af sine svogre, Henrik Frederik, Albrecht og Bülow Barsebek, overdraget Morudgård i Skovby herred, og formentlig har de da skiftet efter Ludvig Barsebek.²⁶⁾ Johan Kruckow havde også fået andet gods på Fyn, hvad der fremgår af et dokument, der blev udstedt af svogeren Otte Skinkel den 28. april 1446.²⁷⁾ Ifølge dette har Otto Skinkel af Johan Kruckow „annammet“ det jordegods i Anderup, som denne indløste af Jens Mikkelsen (til Eskelund) og Keld Tuesen Rantzaus arvinger, og desuden en gård i Broby, som Johan Kruckow havde indløst af prior Jakob Ged i St. Knuds kloster i Odense, samt endnu en anden gård i Broby, som var tilfaldet hans hustru Anne Barsebek i arv efter hendes fader Ludvig Barsebek; om den sidstnævnte gård fortælles det, at den skal hr. Frederik²⁸⁾ indløse „om mortensmesse“. Det vil formentlig sige, at Otto Skinkel skal have dette gods i sin varetægt og bestyre det for Johan Kruckow, da det udtrykkeligt anføres i dokumentet, at Otto Skinkel hverken har pantsat eller købt ovennævnte gods, men hvad det kaster af sig, tilkommer Johan Kruckow, fru Anne og deres arvinger, og hvis de vil have godset tilbage, skal det ske „uden hinder“. Dokumentet er medbeseglet af

hr. Erik, sognepræst i Bogense, væbneren Claus Rantzau, borgmester i Bogense Nisse Tuesen og Jens Persson, bymand i Bogense.²⁹⁾

Det, som er af interesse for os i dokumentet, er oplysningen, at Ludvig Barsebek i hvert fald har været i besiddelse af to gårde i Broby, og om slægtens jordbesiddelser i Broby har vi yderligere meddelelser. Den 7. april 1450 udstedte fru Cecilie Barsebek et dokument; hendes mand, Otto Skinkel, må nu være død, eftersom hun kalder sig hans efterleverske. I dokumentet fortæller hun, at fru Grethe af Løgismose „hvis sjæl Gud nåde“ havde „låd“ (lånt) hendes fader, „hvis sjæl Gud og nåde“ en gård i Lunde herred i Broby sogn og by; efter hans død „læthe“ (lånte) fru Grethe hende den, og „ved jeg, at mine søskende eller jeg ingen ret har i den uden for et lån“. Yderligere bevidner fru Cecilie, at hendes fader havde en anden gård i Broby i pant af fru Grethe. Medbeseglerne er sognepræst i Haarslev „beskedne hr. Oluf“ og Jens Persson, den tidligere nævnte bymand i Bogense.

Den omtalte fru Grethe er fru Grethe Brockdorff, der var enke efter den rige og ansete Jens Pedersen af slægten Panter. Han var landsdommer i Fyn og skrev sig allerede 1390 til Løgismose. Da han døde i 1417, blev gården overtaget af sønnen Laurids Jensen, der ægtede Mette Pedersdatter af slægten Present og døde o. 1430. Han efterlod sig en søn Laurids Lauridsen Panter, men han døde allerede som barn, og tilbage på Løgismose sad da to enker – fru Grethe Brockdorff og hendes svigerdatter; da den sidstnævnte i 1432 ægtede Eiler Hardenberg, blev det fru Grethe, der sad tilbage på Løgismose og styrede gård og gods. Hun måtte optage lån i sit jordegods og pantsætte det til gejstlige og folk af adel, hun stred en hård og sejt kamp for at bevare godset, og det må have været en stor dag for hende, den dag, da hun uden på en bunke pantebreve kunne skrive: „Disse breve løste jeg alle ind“.³⁰⁾ Blandt dem, der lånte hende penge i hendes enkestand, var altså også Ludvig Barsebek, der fik to gårde i Broby i pant.

Hvordan fru Grethe i Løgismose og hendes mand er kommet i besiddelse af ovennævnte gårde i Broby, ved vi ikke, men der er muligvis slægtsbånd mellem fru Grethe og slægten Panter på den ene side og Barsebekkerne på den anden side, hvad også et dokument fra 1419 tyder på. I dette skænker fru Grethe gods til sortebrødreklosteret i Odense til messe for sin mand, sin fader Henrik Brockdorff og sin moder Ingerte, og blandt de øvrige nævnes Henrik Barsebek og hans hustru Cecilie.³¹⁾

Når fru Cecilie Barsebek i 1450 udstedte det omtalte brev om gårdene i Broby, var grunden den, at fru Grethe i Løgismose da var død, og Løgismose gik så over til svigerdatteren fru Mette Pedersdatter Present. Efter sin anden mands død ægtede hun ridderen Engelbrecht Albrechtsen Bydelsbak til Torbenfeldt på Sjælland. Hvornår det skete, vides ikke, men ægteskabet må være indgået inden 17. januar 1458, fordi Engelbrecht Bydelsbak da optræder på hendes vegne som Løgismoses ejer. Den nævnte dag oplod nemlig brødrene, ridderne Henrik og Frederik Barsebek og væbneren Albrecht Barsebek „erbaren mand hr. Engelbrecht i Thorbernefelle“ to gårde i Odense herred i Broby, som deres fader Ludvig Barsebek havde lånt af fru Grethe.³²⁾

Det er vist ikke for dristigt at mene, at her er tale om de samme to gårde som i dokumentet af 1450, og fæsteren af den ene gård er da også den samme. Denne gård pantsatte hr. Engelbrecht snart til fru Kathrine Frille, der var enke efter Joakim Henriksen Reventlow til Søbo, men hun skilte sig snart af med pantebrevet, der overtoges af hendes mægtige farbroder, Eggert Frille, og han overlod det den 13. december 1465 til et medlem af Barsebekkernes slægt, fru Gertrud, datter af Ludvig Barsebeks brodersøn Gotskalk Barsebek.³³⁾

1475 døde fru Mette Present, og for at foretage skifte efter hende mødtes arvingerne den 19. juni på Næsbyhoved slot. Høvedsmanden her, Claus Bryske til Flintholm, var en af arvingerne, da han var gift med datteren Grethe Bydelsbak. Til stede var desuden fru Mettes anden svigersøn, væbneren Jørgen Daa, hvis hustru var Karen By-

delsbak. Blandt de øvrige arvinger, der var samlet, var fru Mettes 3. mand Engelbrekt Bydelsbak og sønnen Albrekt. Endelig må nævnes fru Mette Tinhus, enke efter fru Mette Pedersdatters søn af andet ægteskab, Joakim Hardenberg til Hvedholm.

Mette Pedersdatter Present

1) Laurids Jensen Panter	2) Eiler Hardenberg	3) Engelbrekt Bydelsbak		
Laurids	Joakim	Grethe, Karen, Albrekt		
	Mette Tinhus	Claus Bryske	Jørgen Daa	Pernille Brok

Fordelingen af fru Mette Pedersdatters jordegods har ingen interesse for denne artikel, men blandt det gods, der tilfaldt Engelbrekt Bydelsbak, var en gård i Broby, der i landgilde årlig ydede tre pd. korn, en skp. smør og en lybsk mark. Det må være den anden af de gårde i Broby, der blev nævnt i dokumentet af 1458, og fæstere er da også stadig den samme.³⁴⁾

Som tidligere nævnt havde fru Cecilie Barsebek ægtet Otto Skinkel til Enggård og Iversnæs, pantelensmand på Rugård. I ægteskabet fødtes blandt andet en datter Hilleborg, der ægtede Knud Henriksen Gyldenstjerne. I registraturen over hans søn, Henrik Knudsen Gyldenstjernes breve findes flere dokumenter, der vidner om den økonomiske forbindelse mellem Barsebekerne og deres slægtning fru Hilleborg Skinkel. Således er der fra o. 1450 et afkald mellem Knud Gyldenstjerne og de Barsebeker og endnu et afkald fra tiden mellem 1467 og 1493 mellem fru Hilleborg og hendes morbroder Frederik Barsebek. Et tredje dokument fra 1440-50 viser, at Knud Gyldenstjerne „i skifte af den arv, som ham faldt til af de Barsebekkers gods,“ fik en gård i Villestofte og en i Anderup, formentlig den gård i Anderup, der tidligere er omtalt³⁵⁾ (s. 308).

Alle de her omtalte dokumenter giver os lidt begreb om slægten Barsebeks jordbesiddelser på Nordfyn og især i Broby sogn. Yder-

ligere oplysninger giver nogle pantebreve, der er udstedt til fynske klostre. Det er tidligere nævnt (s. 307), at Ludvig Barsebek pantsatte gods i Skovby herred til St. Hans kloster i Odense, og af prior Christen Poulsens registrant over St. Knuds klostres breve erfarer vi, at Frederik Barsebek pantsatte til klosteret for 300 mark lybsk Nisted (Lumby sogn?) og Haugsted i Vigerslev sogn; disse ejendomme skødede hans broder Henrik Barsebek senere til klosteret. Ved Haugsted lå Skovhusene, der af Hans Barsebek blev pantsat til St. Knuds kloster for 200 mark lybsk og få år efter skødet til klosteret.³⁶⁾

Det 15. århundrede er senkatolicismens tid i Danmark. Endnu var den katolske kirke en vældig åndsmagt, og endnu var folkets religiøse trang stor. Forestillingen om en straffende gud beherskede sindene. Angsten for helvede og skærsild tyngede menneskene, men heldigvis kunne man ved kirkens hjælp reddes fra prøvelser og pinsler. Kirkens forbøn og dens skat af gode gerninger kom ikke blot den selv til gode, men også alle ængstelige og lidende mennesker; de måtte dog selv gøre sig fortjent til frelsen. Derfor prægedes det 15. århundrede mere end nogen sinde tidligere af iver efter at udføre gode gerninger. Denne tankegang kommer for eksempel til udtryk hos tidens rigeste godsejer, rigshovmester Poul Laxmand. Han skænkede gods til Vor Frue kirke i København med de ord: „Al den umage, som vi gør os her for verdens gods, kan intet hjælpe os til evindeligt salighed med mindre vi betænker nogen del til gudstjeneste Ham til lov og ære som os har givet sjæl og liv og alt det gods, som vi have.“

Det er den samme tankegang, der i 1441 fik fru Grethe i Løgis-mose til at stifte en evig messe i sortebrødrenes kirke i Odense for sin mand Jens Pedersen Panter, og som fik Knud Gyldenstjerne og Hilleborg Skinkel til at oprette St. Salvators alter i Gyldenstjerner-nes kapel i St. Hans kirke i Odense. Samme tankegang prægede da også slægten Barsebek. 1480 skødede Henrik Barsebek til St. Hans

kloster i Odense en gård i Eilby „for messer“, og Frederik Barsebek gav samme kloster en gård i Vierne og en i Søndersø.³⁷⁾

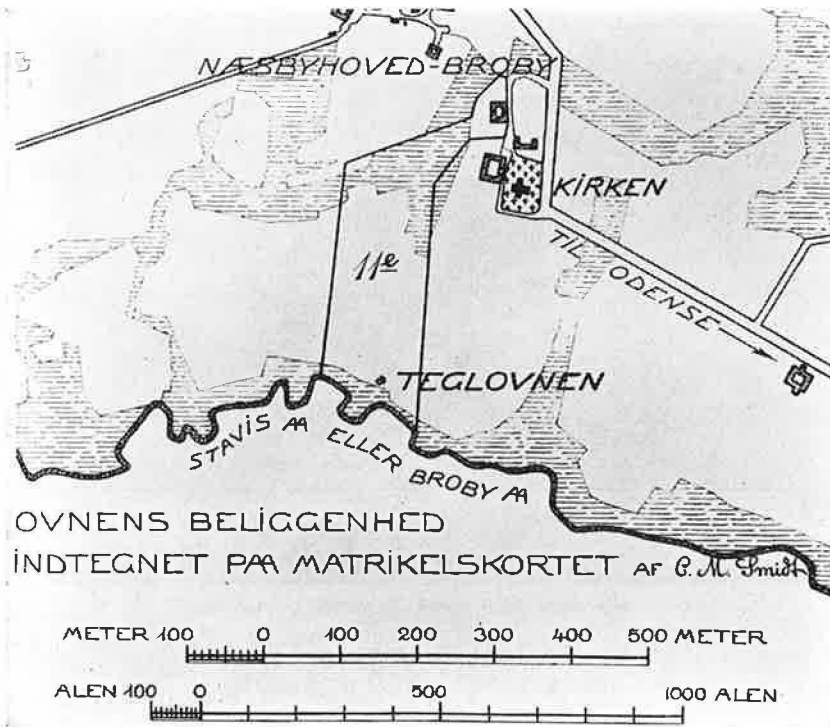
Den af Barsebekkerne, der har indlagt sig størst fortjeneste af kirken på grund af sin store fromhed, er Frederik Barsebek. Han var gift med Beke Krummedige, en datter af Henrik Krummedige til Sandholt. Ægteparret havde i 1470'erne plan om at oprette et kloster på deres gård Elvedgård. De er formentlig blevet påvirkede hertil af Marinus de Fregeno, der som pavens collector (indsamler) for første gang i 1457 sendtes til de nordiske lande.³⁸⁾ Om Frederik Barsebek da har været i forbindelse med ham, vides ikke, men senere kom Marinus de Fregeno til Odense, hvorfra han udstedte et brev den 20. december 1474, og ved den lejlighed kan de to mænd have truffet hinanden.³⁹⁾ Et pavebrev af 13. december 1475 vidner da også om en forbindelse mellem dem. Frederik Barsebek og Beke Krummedige har søgt om tilladelse til at oprette et Karteuserkloster på Elvedgård; her ville de indrette et hus med kirke, dormitorium (sovesal), kirkegård, kloster, klokketårn, haver og urtegård og andre nødvendige tilbehør til gave og ophold og vil tillægge klosteret flere fiskedamme og skove, enge og agre, og efter at det er bygget, vil de berige huset med andre rørlige og urørlige goder, nemlig kalke, kapsler og altersager. Pave Sixtus IV pålægger Marinus de Fregeno at oprette klosteret og indkalde munke dertil fra klostrene i Rostock og Arensbeck.⁴⁰⁾

Denne klosterstiftelse blev nu aldrig ført ud i livet, men i stedet for stiftede ægteparret i 1477 sammen med et par andre fynske adelsmænd et helligåndskloster i Faaborg. Formentlig skete det under påvirkning af den ærgerrige provisor ved helligåndshuset i Odense, Hans Olsen, der blev klosterets første prior. Stifterne gav til den nye klosterstiftelse gårde og grunde i Faaborg til hjælp for „fattige, syge, fremmede, elendige, pilgrimme og andre, som ej kunne gange fra hus til hus efter deres føde“. ⁴¹⁾ Vi kender ikke noget til, at Frederik Barsebek har haft gårde og grunde i og ved Faaborg, men han kan have fået dem gennem sin hustru. I forvejen

lå der et helligåndshus i Faaborg, som Beke Krummediges fader Henrik havde skænket en gård i byen; også hendes farbroder Timme og hans søn Johan Krummedige havde givet gaver til helligåndshuset. I Faaborg helligåndsklosters registratur over klosterets breve nævnes da også Frederik Barsebeks brev på en jord.⁴²⁾

Frederik Barsebek og Beke Krummedige havde ingen børn, så vidt vi ved, og det har vel nok tilskyndet dem til at skænke gods til en klosterstiftelse. Frederik Barsebek døde 1493; både han og Beke Krummedige blev begravede i St. Knuds kirke i Odense. På den nu forsvundne ligsten stod følgende: „Hic jacet dominus Fredericus Barsbeck miles de Elvit cum uxore sua domina Belie Anno Domini MCDLXXXIII“ (Her hviler hr. Frederik Barsebek, ridder, til Elved med sin hustru fru Belie (Beke) år efter Christi 1493).⁴³⁾ Det er muligt, at Frederik Barsebek har stiftet et alter og en sjælemesse, i hvert fald skøder væbneren Knud Urne til Søbysøgård i 1505 en gårdspart, nemlig 1 ørtug byg, en gås og to høns, som han havde i den gård, St. Knuds kloster ejede i Skrøbelev sogn og by på Langeland. Denne gård var henhørende til „hr. Frederici alter i forn. Sancti Kanuti kloster i Odense“.⁴⁴⁾ Vi kender intet til, at Frederik Barsebek havde gods på Langeland, men da der tidligere (s. 310) er antydnet et slægtskabsforhold mellem Barsebekkerne og fru Grethe i Løgismose og slægten Panter, skal det lige nævnes, at Faarevejle, der ligger i Skrøbelev sogn, o. 1400 ejedes af Jens Andersen Brok, der var gift med en datter af Jens Lauridsen Panter.

Næsbyhovedbroby kirke er oprindelig en tidlig gotisk landsbykirke. Den er opført af teglsten og bestod først af et skib og et smallere kor. I 1932 fandt man et lag munkestensbrokker tæt under jordoverfladen på gårdejer Thorvald Petersens ejendom på Næsbyhovedbrobys jorder, matr. nr. 11 e. Samme år foretog Nationalmuseet ved arkitekt Smidt en undersøgelse, der viste, at man stod over for en middelalderlig teglovn. Ovnene ligger c. 300 m syd-syd-vest for kirken ved den nordre skrænt af Staviså. Det var i middel-

Nat. Fot.

alderen almindeligt at anlægge teglovnene nær byggepladsen, og var der tilmed vandløb i nærheden, lagde man teglovnene nær derved for at få så let adgang som muligt til vand ved æltningen af leret. Ganske vist er der endnu ikke foretaget en systematisk undersøgelse af kirken og dens bygningshistorie, men arkitekt Smidt kunne konstatere, at sten fra teglovnene svarede fuldstændig til de sten, der var anvendt i skibets vinduesåbninger, så formentlig er Næsbyhoved kirke opført af munkesten, der er brændt i denne teglovn.*) Det blev ikke sidste gang, der blev brændt sten til kirken; som så mange landsbykirker på Fyn blev den i sengotisk tid udvidet og ombygget.

Ifølge sognevidnet skal de Barsebækker have opført kirken. Det

*) Jeg takker Nationalmuseet for tilladelse til at benytte arkitekt Smidts fundberetning og museumsdirektør Svend Larsen for henvisning til den.

Den middelalderlige teglovn afdækket 1932. Nat. Fot.

er højst usandsynligt, at der herved skulle være tænkt på udvidelsen i sengotisk tid. Denne udvidelse må jo være nogenlunde samtidig med sognevidnet. Dets ordlyd „opbygget Broby kirke af grund“ og givet grund og præstegård kan sikkert kun forstås således, at slægten Barsebek har ladet kirken opføre. Den er som nævnt en tidlig-gotisk kirke. Den fuldtudviklede gotik træffer vi i St. Knuds kirkes vestparti fra o. 1300, og det er derfor ikke urimeligt at antage, at Næsbyhovedbroby kirke er opført i slutningen af det 13. århundrede eller i begyndelsen af det 14. årh., altså på et tidspunkt, hvor vi ved, at Barsebekerne havde jordegods i Broby og på Nordfyn.

Ved den omtalte grundlæggelse af Broby kirke og gaven dertil af jordegods fra tiden før 1482 var det, som vi har set, bestemt, at Barsebekerne skulle have ret til at forlene ikke blot kirken, men også dotationsgodset (det jordegods, der var givet som dos = gave), altså præstegården og de to andre gårde. Med udtrykket „forlene en kirke“ betegnes i middelalderen udøvelse af patronats-

ret, og ofte anerkendte man den, der havde grundlagt kirken, som kirkens patron, og i den egenskab havde han ret til ved ledighed i præsteembedet at præsentere en kandidat, men det tilkom biskoppen at overdrage embedet til præsten. Patronen havde præsteembedernes og sognekirkernes formue i forvar, og hermed fulgte ret til at bortfæste godset og oppebære visse indtægter af det som indfæstning og gæsteri, disse indtægter kaldtes for herligheden, men selve landgilden og kirketien den havde kirkepatronen intet at gøre med.⁴⁵⁾

Retten til at forlene kirken og gårdene og „der i og af sætte“ havde ifølge sognevidnet fulgt Hans Barsebek og hans forfædre indtil det år, da præsten i Broby døde. Da havde bispens foged Christen Pedersen borttaget kirkens breve på fornævnte sogn.

At dømme efter sognevidnet må Hans Barsebek i 1482 være kirkens patron, en stilling, han har arvet efter sine forfædre. Vi kender en Hans Barsebek, der nævnes i årene 1449–86, men vor viden om slægten Barsebek er meget mangelfuld, og man ved derfor intet om hans slægtskabsforhold til Frederik Barsebek og hans brødre. 1486 var han en af de hofsinder, der lå i borgeleje på Dronningholm. Han ejede gods på Fyn, og formentlig er det ham, der som nævnt (s. 312) skødede Skovhusene ved Haugsted til St. Knuds kloster i Odense. Han skrev sig til Tanderup i Thy, som han havde fået part i ved sit ægteskab med Karen Bosdatter af „de gamle Høeger“. Hun døde som enke o. 1512.⁴⁶⁾

Man har tidligere opfattet sognevidnet af 1482 som et eksempel på, hvorledes biskoppen ved middelalderens slutning udfærdiger et patronatsbrev, når en privatmand påny grundlægger en kirke, hvad sætningen „da borttog bispens foged Christen Pedersen kirkens breve, som lød på fornævnte sogn“, skulle være bevis på, idet „kirkens“ skulle være biskoppens eller domkapitlets.⁴⁷⁾ Det forekommer ikke sandsynligt, de kan vel lige så godt være udstedt til den første kirkepatron, da kirken blev grundlagt, og sognevidnet fortæller jo udtrykkeligt, at Hans Barsebeks forfædre har opført

kirken „af grund“, og at retten til at „forlene og i og af sætte“ altid har fulgt Barsebekkerne. Der må imidlertid være en grund til, at Hans Barsebek henvender sig til bønderne i Broby og anmoder om en bekræftelse på sin ret til at „forlene og i og af sætte“, noget som jo måtte være kendt af Gud og hvermand i Broby. Så vidt vi ved, synes Barsebekkernes patronatsret at have været uantastet, til præsten i Broby døde. Dette dødsfald synes at have foranlediget fogedens indgriben. Tyder sognevidnet ikke på uenighed mellem biskop og kirkepatron? Er der strid om, hvem der skal være den ny sognepræst? Har biskoppen villet tilrane sig patronatsretten?

Formentlig er der ikke gået lang tid mellem Brobypræstens død, fogedens indskriden og sognevidnets tilblivelse. Hvornår præsten døde, ved vi ikke, men til alt held anfører sognevidnet fogedens navn. Nu havde Odensebispen flere fogeder, men der er sikkert tale om ham, der styrede bispegodset omkring Odense og på Nordfyn. Nær Odense ligger Blangstedgård, det var en af biskoppens ejendomme, og her opholdt han sig ofte. Fogeden på gården hed i 1481 Christen Pedersen.⁴⁸) 1474 hed han Mogens Pedersen,⁴⁹) så Christen Pedersen kan tidligst være foged her i 1474. Den i sognevidnet omtalte begivenhed må altså have fundet sted mellem 1474 og 1482. Biskoppen var på den tid Carl Rønnow. Han valgtes til biskop i 1474, tilhørte en af Fyns mægtigste adelsslægter og var søn af rigsmarsken Claus Rønnow til Hvidkilde og Kirsten Gyldenstjerne, en søster til den tidligere (s. 311) omtalte Knud Henriksen Gyldenstjerne.

Kilderne giver os ikke mange oplysninger om stridigheder mellem kirken og adelige kirkepatroner, men at kirkerne ejedes af kongen, stormændene eller bønderne stred mod den kanoniske ret, der hævdede kirkens frihed over for de verdslige. Det måtte derfor være biskopperne magtpåliggende at gøre kirkerne „frie“, og i det 13. årh. forekom der da også stridigheder mellem kongerne og biskopperne om patronatsretten til sognekirkerne; i løbet af det 13. og 14. årh. gik rettighederne over på gejstlige hænder, et stort antal kirker

kom under klostrene eller domkapitlerne; de verdslige trængtes tilbage.

I forvejen havde biskopperne visse rettigheder over kirkerne. De havde ret til at kontrollere deres regnskabsførelse, men hermed var de naturligvis ikke tilfredse; de ønskede også at administrere den jord og de ejendomme, der hørte under kirkerne.⁵⁰⁾ Fra slutningen af det 14. århundrede gik biskopperne til angreb på sognekirkerne, og i 1443 lykkedes det ærkebiskop Hans Laxmand at få magten over sognekirkerne i sit stift. Som tak for ydede tjenester ved kongevalget i 1439 gav Kristoffer af Bayern i januar 1443 ærkebiskoppen styrelsen over alle sognekirker og alle sognekirkernes landboere og gård-sæder i Lunde stift, d. v. s. at kirkernes og præstegårdenes fæstere skulle stå til rådighed for ærkebiskoppen og hans fogeder. En lignende rettighed søgte selvfølgelig de øvrige biskopper at opnå, og fra tiden efter 1443 haves flere eksempler på, at biskopperne har bortfæstet sognekirkernes jorder enten selv eller gennem deres fogeder.⁵¹⁾ Bestemmelsen fra 1443, at sognekirkernes og sognepresterens fæstere skulle være under ærkebiskoppens dominium, kunne også medføre en indskrænkning i private kirkepatroners rettigheder, og der er da også fra Lunde stift eksempler på, at en sådan krænkelse af kirkepatronernes rettigheder har fundet sted.⁵²⁾ Formentlig er det også sket andre steder, og man fristes til at antage, at biskop Carl Rønnow har forsøgt at skaffe sig indflydelse på Næsbyhoved-Broby kirkes jordegods eller ligefrem søgt at lægge kirken under domkapitlet i Odense.

Med dette domkapitel skete der store forandringer i biskop Carl Rønnows tid. Fra gammel tid havde benediktinermunkene i St. Knuds kloster fungeret som domkapitel, men en pavelig bulle af 21. april 1474 ophævede munkenes ældgamle ret, og i stedet for blev der oprettet et domkapitel af verdslige kanniker.⁵³⁾ Samme år valgtes som nævnt Carl Rønnow til biskop. Udgået fra en af øens mægtige adelsslægter har han sikkert delt sine fynske standsfællers ønske om at gøre domkapitlet til en forsørgelsesanstalt for adelens

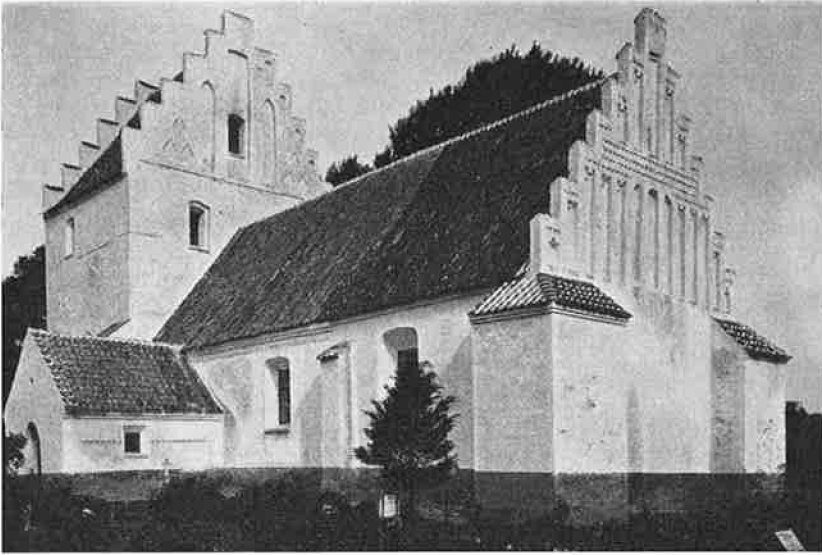

yngre sønner, og i 1475 fik han kongens tilladelse til at fordrive munkene og oprette et domkapitel, bestående af unge adelsmænd.⁵⁴)

Hans Barsebek nævnes sidste gang 1486. Om han beholdt patronatsretten eller ej, vides ikke. Om patronatsretten hører vi nemlig først 1490; et pergamentsbrev på latin, udgivet af pave Innocens VIII's notar, meddeler, at notaren har set og læst et brev, hvorved fru Sidsel, hr. Henrik Barsebeks datter, forlenede hr. Simon med „Nørrebrobye kirke“, d. v. s. at hun har indsat hr. Simon som sognepræst.⁵⁵) Hvorfor pave Innocens VIII's notar i 1490 har set, læst og bekræftet denne forlening, ved vi ikke, men uvilkårlig bringer man det i forbindelse med den ændring af Odense domkapitel, der netop da fandt sted. Munkene i St. Knuds kloster havde aldrig opgivet deres ret; de fik en mægtig fortaler i enkedronning Dorothea, og under et ophold i Rom i 1488 opnåede hun en pavelig bulle om munkenes genindsættelse. Det kom til en langvarig proces. Auditøren Petrus de Accoltis, der skulle behandle sagen (er det ham, der er den pavelige notar?) havde indsat biskoppen af Roskilde Niels Skave og decanen sammesteds Johan Jensen Quitzow, til sine stedfortrædere; først i mai 1490 endte striden med munkenes sejr,⁵⁶) og det er altså muligt, at det er baggrunden for, at fru Sidsel Barsebek kan „forlene“ hr. Simon med kirken.

En halv snes år efter er sognepræsteembedet igen ledigt, i et brev fra 1501 på latin stadfæster biskop Carl Rønnow en vis hr. Mads Brun til Broby Kirke, hvortil han var blevet præsenteret af fru Johanne Henriksdatter, hr. Henrik Krummediges datter;⁵⁷) hun var søster til Frederik Barsebeks hustru Beke, men hvordan hun er kommet i besiddelse af patronatsretten, melder historien ingenting om.

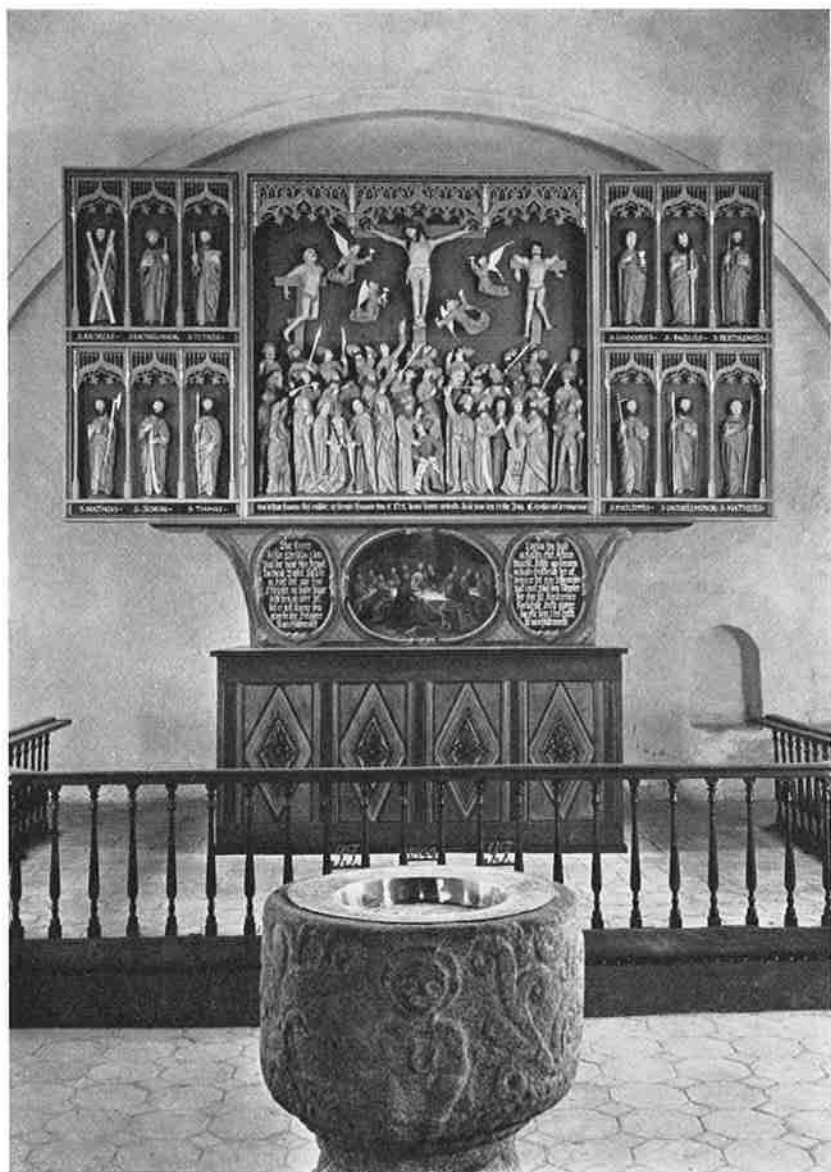
Det er på denne tid, den store ombygning og udvidelse af Næsbyhoved-Broby kirke finder sted. O. 1500 blev det gamle kor nedrevet, og skibet blev forlænget mod øst. Det nye kor, der fik krydshvælv, blev nu lige så bredt som skibet. Den oprindelige triumfmur blev

Næsbyhoved-Broby kirke set fra sydvest. Nat. Fot.

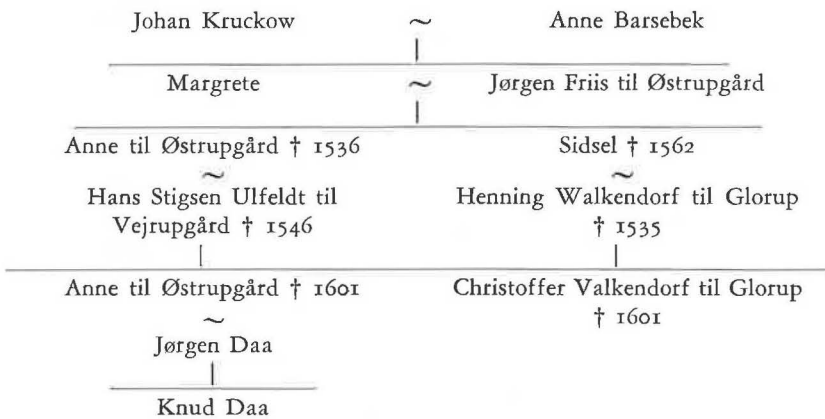
bibeholdt. På korets østhjørner anbragtes svære støttestøtter, og østgavlen blev prydet med en meget smuk blændingsdekoration. Også skibet skulle have været hvælvet, men planen blev opgivet.

Biskop Jakob Madsen omtaler i 1589 kirkens egeloft. Senere, men dog før 1589, opførtes tårnet og våbenhuset ud for syddøren. Jakob Madsen nævner også alteret „met en skøn forgyldt taffle“.⁵⁸⁾ Det er kirkens nuværende sengotiske fløjaltertavle med korsfæstelses-scenen i midten og apostelfigurerne i fløjene. Syddøren har en smuk senmiddelalderlig, jernbeslagen dørløj med årstallet 1512 og følgende indskrift i jernbogstaver: „Help Ihesus Anno Domine mdxii“. Ved gangjern og skinner er den delt i 7 vandrette felter, hvoraf indskriften optager halvandet, resten af felterne er fyldt med nogle „besynderlige bacillelignende ornamentter“, små lodrette stave, hvorfra der til begge sider udgår spinkle krøllede slyngtråde. Mellem de toflenede gafler er små spiralhagekors. Den øverste del af nøglebeslaget er udhamret som et mandshoved med stor krum næse og mund.

Den sengotiske altertavle i Næsbyhoved-Brøby kirke. Nat. Fot.

Denne jernbeslagne dør afviger fra de andre senmiddelalderlige jernbeslagne fynske døre ved, at liljerne er erstattet med toflenede gafler. Et sidestykke til den har vi dog i den jernbeslåede dør i Marslev kirke. Den er bekostet i 1533 af Hans Stigsen Ulfeldt til Vejrupgård og findes nu i Nationalmuseet.⁵⁹⁾ Vi har således to jernbeslagne døre, den ene i Næsbyhoved-Broby kirke, dateret 1512, og den anden oprindelig i Marslev kirke, men som nævnt nu i Nationalmuseet, dateret 1533. De to kirkedøre må være udgået fra samme værksted, formentlig fra et værksted i Odense. Er det tilfældigt, eller er der forbindelse mellem disse to beslægtede jernbundne døre? Har Jens Stigsen Ulfeldt noget at gøre med Næsbyhoved-Broby kirke og dens jernbeslåede dør? Nedenstående stamtavle vil oplyse herom.

Hans Stigsen Ulfeldts hustru Anne Friis er en datterdatter af Frederik Barsebeks søster Anne Barsebek og opkaldt efter sin mor, medens søsteren Sidsel er opkaldt efter sin mormors søster, Cæcilie Barsebek. Vi ved ikke, hvornår Anne Friis ægtede Hans Stigsen Ulfeldt, men det er sket inden 1527, derimod vides det, at Sidsel Friis o. 1525 ægtede Henning Valkendorf; hun var hans anden hustru og blev moder til den kendte rigshovmester Christoffer Valkendorf. I stamtavlen over slægten Friis kaldes hun „næste

Den jernbeslagne dor i Næsbyhoved-Brobj kirke. Nat. Fot.

arving efter Frederik Barsebek".⁶⁰) Hun og Henning Valkendorf må have siddet inde med Barsebekkernes ret til Næsbyhoved-Broby kirke, hvad der fremgår af et skiftebrev fra 1527, ifølge dette beholder Hans Jensen (eller Stigsen) i Østrup og hans hustru fru Anne al den frihed, som Henning Valkendorf og fru Sidsel skulle tilfalde „i Broby at forlene hvem han vil“, til gengæld fik Henning Valkendorf og Sidsel Friis to gårde i Ørbæk.

Hvem der har bekostet den jernbeslåede dør i Næsbyhoved-Broby kirke, ved vi ikke. Vi ved kun, at Johanne Henriksdatter Krummedige indsætter en præst i 1501, og at Sidsel Friis kaldes „næste arving efter Frederik Barsebek“, men hvem sad inde med patronatsretten i 1512? Og hvem er det, der skiftes efter i 1527. De svigtende kilder tillader os ikke at besvare spørgsmålet med sikkerhed. Da Hans Stigsen Ulfeldt og fru Anne Friis i 1527 fik rettighederne til kirken, må de have glædet sig over kirkedøren, siden de nogle år senere lod en lignende dør anbringe i Marslev kirke, hvor begges ligstene kan ses den dag i dag.

Hans Stigsen Ulfeldt og Anne Friis havde to døtre, Gertrud til Vejrupgård og Anne til Østrupgård, men der må også have været en søn; thi i et brev dateret St. Dionysii dag 1540 giver Hans Stigsen sønnen Jens Stigsen Broby Kirke „liggende her til hos Lundsgård i Odense med præstegård og anden tilliggelse, som jeg selv har jus patronatus til“. ⁶¹) I Christian III's håndfæstning blev det udtrykkeligt fastslået, at adelen skulle nyde og beholde jus patronatus til de kirker og gejstlige len, som de havde ret til, og som de med breve og segl kunne bevise var deres.⁶²) Det er altså disse rettigheder, som Hans Stigsen i 1540 overdrog til sin søn Jens Stigsen, om hvem vi ellers intet ved. Hans Stigsen Ulfeldt døde i 1546.

1578 havde Henning Valkendorfs og Sidsel Friis's søn Christoffer Valkendorf patronatsretten til Broby kirke.⁶³) På hvilken måde og hvornår denne ret er gået over fra Ulfelderne til Valkendorferne, kan vi kun gisne om. Der er den mulighed, at fru Sidsel Friis „næste arving efter Frederik Barsebek“, der overlevede sin

mand i mange år og først døde i 1562, kan have generhvervet patronatsretten enten ved arv eller køb på et eller andet tidspunkt mellem 1540 og 1562. Der har på Christian III's tid været en proces om Allesø-præstens indtægter (Broby var siden reformationen anneks til Allesø). I 1571 anføres blandt kaldets dokumenter en kongedoms på Broby præstegård, et sognevidne på samme gård og en anden gård i Korup lydende på, at præsterne har haft herligheden af samme gårde i „fremfarne bispers tid“. Valkendorferne havde dog også efter 1578 gods i Broby sogn. Jacob Madsen fortæller i 1589, at jomfru Anne Valkendorf, Christoffer Valkendorfs søster, i påsken var begyndt at opføre en avlsgård, Brobygård; den lå ved søen.⁶⁴)

Sidste halvdel af det 16. århundrede er mageskifternes tid. Ikke blot adelen, men også kongen var ivrige efter at afrunde godserne, og det måtte derfor være naturligt for Frederik II, der havde meget gods omkring Odense, at erhverve rettigheden til Næsbyhoved-Broby kirke, og i 1578 skilte Christoffer Valkendorf sig da også af med patronatsretten, som så længe havde fulgt hans forfædre. Mageskiftebrevet er dateret den 3. juni 1578, og i dette overlader han kronen al sin rettighed til præsteindsættelse, forsvar og anden herlighed til Broby kirke i Odense herred, og til gengæld gav kronen ham jus patronatus til Øxendrup kirke i Gudme herred. Valkendorf måtte straks tage Øxendrup kirke, præstegård og præsteboliger til sig, og så snart præsteembedet blev ledigt, måtte han selv kalde præsten, men denne skulle dog „kendes“ duelig af biskoppen. Øxendrup præstegård må have været ringere end Broby præstegård, for Christoffer Valkendorf og hans livsarvinger fik desuden en jord, kaldet kirkejord, der lå på Øxendrup grund; den havde hidtil været benyttet af bønderne, men skulle nu bruges af præsten. Valkendorf skulle sørge for, at kirkeværgerne anvendte kirkens part af tienden til kirkens bedste. Hvis han døde uden livsarvinger, skulle Øxendrup kirke falde tilbage til kronen, og Broby kirke skulle tilfalde hans arvinger, dog skulle den præst beholde kaldet til sin død,

der var sognepræst til Øxendrup, når Christoffer Valkendorf døde.⁶⁵)

Ifølge en jordebog fra 1570 havde sognepræsten i Langå al herligheden af Øxendrup præstegård indtil det år forleden, da blev stedsmaal og oldengæld taget fra Æskild, og 1578 kom stedsmaal med ægt og arbejde af Øxendrup præstegård til Glorup.⁶⁶)

Den 24. marts 1589 holdt biskop Jacob Madsen visitats i Øxendrup kirke, og i visitatsbogen fortæller han, at rentemester Christoffer Valkendorf havde haft patronatsretten til kirken „og kirkens tiende borte i 8 år“, men at han havde opgivet denne ret to år tidligere.⁶⁷) Hermed hentydes sikkert til, at borgmesteren i Odense, Mogens Henriksen Rosenvinge, der var forstander for Gråbrødre hospital, havde gjort Christoffer Valkendorf opmærksom på, at kronens tiende af Øxendrup allerede i 1572 var blevet skænket til „fattige personer i Odense skole“,⁶⁸) og den blev så overladt til de rette ejermænd. Ved et nyt mageskifte med kronen af 21. april 1600 fik Christoffer Valkendorf i stedet for Øxendrup Frørup kirke på de samme betingelser, hvormed han havde fået Øxendrup, og nogle dage efter meddelte han biskop Jacob Madsen, at han havde fået patronatsretten på livstid.⁶⁹) Kort forinden havde Jacob Madsen været i Frørup kirke; præsten, der var gammel og syg, havde da anmodet om at få en kapellan. Den nye patrons første handling blev da at medvirke hertil; den 24. maj 1600 skrev Valkendorf til biskoppen, at han havde „bevilliget“ Niels Juel, der da var øverste hører i Odense latinskole, til sognepræstens kapellan.⁷⁰)

Året efter, den 17. januar 1601, døde rigshovmester Christoffer Valkendorf. Da han var uden efterkommere, gik Broby kirke ifølge mageskiftet af 1578 tilbage til hans arvinger, og broderen Erik Valkendorf fik patronatsretten til kirken, men allerede få måneder efter skiftet skilte han sig af med Broby kirke; et skøde dateret Højstrup den 17. maj 1601 overlod patronatsretten til brodersønnen Henning Valkendorf, der altså fra nu af sad inde med den gamle rettighed til Broby kirke.⁷¹)

Da Christoffer Valkendorf 1578 opgav patronatsretten til Broby kirke, var kronens part af tienden siden 1572 bortfæstet for 24 dl. årlig til fru Anne Stigsdatter Ulfeldt.⁷²⁾ Denne rænkefulde og pengegriske adelsdame, der endog i 1578 sad fængslet på Nyborg slot for sin ulovlige besiddelsestagen af Enggård (Gyldensteen), var datter af Hans Stigsen Ulfeldt og Anne Friis og siden 1558 enke efter Jørgen Daa, der skrev sig til Enggård. Hun var således kusine til Christoffer Valkendorf, og det er formentlig ham, der har skaffet hende kongetienden i fæste. Det har knebet for fru Anne at udrede afgiften; en restance, stammende fra Breide Rantzaus lensmandstid (1580–82), blev hende eftergivet 1583.⁷³⁾ To år forinden havde Frederik II givet hende forleningsbrev på kongetienden „kvit og frit ad gratiam“,⁷⁴⁾ men i 1588 svarer hun en årlig afgift af 5 pd. rug, 7 pd. byg og 1½ ørtug havre; og det anføres, at hun har tienden på livstid.⁷⁵⁾ Formentlig boede hun på en bondegård i sognet, i hvert fald havde hun en vis tilknytning til Broby; den 16. jan. 1587 nævnes fru Anne Daa's landgilde 7½ mk., og i 1593 anslås Broby kirkes formue til 294 mk., deri medregnet fru Anne Daa's gamle restance af Rasmus Hansens gård 9 mk. og 5 sk.⁷⁶⁾ På det tidspunkt boede hun i hvert fald ikke i sognet, men i Sørslev, hvor hun i 1590 holdt hus på en bondegård.⁷⁷⁾ Foruden kongetienden havde hun også fæstet kirketienden af Broby; i februar 1593 skulle hun udlægge 295 mark og 8 sk. for to års tiendekorn, og da rigskansler Arild Huitfeldt i 1599 reviderede kirkens regnskab, var dens formue 520½ mk. 6 sk., deraf beroede de 283 mk. hos fru Anne for „forgangne års kirkekorn“. ⁷⁸⁾

Fru Anne var på det tidspunkt kommet op i årene, og det er derfor ikke så mærkeligt, at andre var ivrige efter at få tienden i fæste efter hendes død. 1591 fik lensmanden Axel Brahe besked om, at købmand Richard Knudsen Seeblad i Odense, Oluf Bagers svigersøn, havde fået bevilling på Broby kongetiende, når fru Anne døde.⁷⁹⁾

Den gamle dame var dog mere livskraftig, end man troede, men

i 1600 var hun dog så syg, at Christoffer Valkendorf skrev til lensmanden Knud Rud til Sandholt, at han ønskede Knud Daa, fru Annes søn, fik den tiende, som hans moder havde i fæste. Det gik, som den mægtige rigshovmester ønskede, og den 29. november 1600 takkede han i et brev lensmanden, fordi han ville unde Knud Daa tienden.⁸⁰) Ikke længe efter døde fru Anne og blev d. 19. februar 1601 begravet i Særslev kirke.⁸¹)

Lensmanden bortfæstede nu kongetienden af Broby kirke til Knud Daa fra Philippi Jacobi dag (1. maj) 1601 for 25½ dl. årlig, og for dette beløb gjorde Knud Rud regnskab for rentekammeret for regnskabsåret 1601-02, også i det følgende regnskabsår 1602-03 opførtes fæsteafgiften som indtægt i lensregnskabet, men blev snart sat som udgift, fordi den nye kirkepatron Henning Valkendorf, der som nævnt (se s. 327) i maj 1601 havde fået jus patronatus til Broby kirke, mente at have ret til tiende og derfor beholdt afgiften. Dette gentog sig de følgende år, hvad der ikke var videre behageligt for lensmanden, der i rentekammeret måtte stå til ansvar for den manglende afgift.⁸²) Til sidst besluttede han at inddrive afgiften ad rettens vej; den var i løbet af 5 år blevet 2 læster og 1 pd. rug, 2½ læst og 5 pd. byg og 18 tdr. og 6 skp. havre. Knud Daa blev stævnet til Skovby herredsting og krævet for den forfaldne afgift, men så forbød Henning Valkendorf ham at give sig af med tienden. Knud Daa blev på herredstinget „funden til æskning“, men dette blev kendt magtesløst ved Fynbo landsting i henhold til en kopi af Frederik II's mageskiftebrev af 1578. Der var da ikke andet for Knud Rud at gøre end at tiltale Henning Valkendorf, men herredsfogeden henviste sagen til det kgl. retterting.⁸³)

I marts måned 1606 kom sagen for det kgl. retterting. I sit indlæg påstod Knud Rud, at Frederik II's mageskiftebrev af 3. juni 1578 om Broby og Øxendrup kirker „kunne aldeles intet forstås eller hentyes“ om kronens afgift af Broby eller Øxendrup korntiender, da det kun talte om rettighed og herlighed til Broby kirke, desuden var kongekorntienden af Øxendrup kirke den 5. marts 1572 blevet

„funderet til nogle skolepersoners underholdning i Odense“ og havde også fulgt „fundatsen“, og korntienden af Broby kirke var af lensmanden Hak Ulfstand i 1572 blevet forlenet til fru Anne Stigsdatter, der havde betalt afgiften til 14. november 1581, da hun blev forlenet med Broby tiende „kvit og frit ad gratiam“. Hverken Broby eller Øxendrup korntiende havde således fulgt Christoffer Valkendorf, og han havde heller ikke hævdet nogen ret dertil. Tienden kunne ikke „vindes“ med sognevidnet på Broby kirke af 1482, da det ikke var bekræftet med „lovhævd og lovlig adkomme“ og Frederik II's mageskiftebrev desuden udtrykkelig formeldte, „hvor vit C. Valkendorf skulle have kronens rettighed til Øxendrup kirke, som er med en prest at indsætte, når ledig blef, som superintenden-ten kiendes goed derfor udi lerdomb oc lefnit, som skulle vere ordinantzen lydig, oc at må forbedre præstegårdsbrug med kirkens jord oc eigendomb; så oc at have tilsium med kirkevergerne, som han måtte forordne at indsette, at kirkens tiende komb hende til beste på hendes bygning, når behof giøres, och icke Christoffer Valkendorf derudi indrømmes kronens oc kirkens tiender at oppebere til sin nøtte, fordel oc brug, oc self at lade bygge oc forbedre kirken oc holde den ved magt og lige efter ret tycke, som ellers er sedvanlig, hvor nogen haver jus patronatus til nogen kirke, så jeg formener hannom allene at vere jus præsentandi magelagt til oc icke videre“. Til slut fremførte Knud Rud, at i det brev, i hvilket Erik Valkendorf havde givet Henning Valkendorf jus patronatus og al herlighed til Broby kirke, som tilkom ham efter hans broder Christoffer Valkendorfs død efter kgl. Majestæts mageskiftebrev, var der skødet mere, end han havde arvet. Henning Valkendorf havde gjort uret og burde udlægge den afgift, han havde oppebåret. Til bevis på sin påstand fremlagde Knud Rud Odensegårds jordebog, som lød på Broby sogn, Fru Anne Daa til Østrup 5 pd. rug, 7 pd. byg og 1½ ørtug havre, endvidere Christoffer Valkendorfs missiver (breve) af 20. oktober og 29. november 1600, en kopi af sognevidnet fra 1482, Frederik II's mageskiftebrev af Odense den 3. juni

1578, kopi af Frederik II's fundats, dateret Koldinghus d. 5. marts 1572, Frederik II's forleningsbrev af 14. november 1581 og Christian IV's brev af 1. april 1600.

Her overfor påstod Henning Valkendorf, at jus patronatus til Broby kirke havde fulgt „hans forældre“, der selv havde bygget kirken fra grunden, i 100 år; han henviste til brevet af St. Dionysiie dag 1540, hvorefter den jus patronatus, som hans „forældre“ havde haft til Broby kirke ikke alene „hentyes“ til at indsætte en præst, men bør forstås efter ordinansen og Frederik II's håndfæstning i det 35. kapitel, nemlig at adelen og ridderskabet skal nyde og beholde jus patronatus til de kirker og gejstlige len, som de kunne bevise med brev og segl, at de har ret til. Mageskiftebrevet mellem hans salig farbror og kongen formeldte, at jus patronatus havde fulgt hans „forældre“ af Arilds tid. Ligeledes havde korntienden af Øxendrup kirke fulgt ham på to års tid, men så lod han den følge de fattige skolepersoner, og som vederlag havde han nogle år efter fået kongens brev på korntienden af Frørup kirke, hvilket brev fandtes blandt hans breve, der lå under forsegling i Næstved. Forleningen til fru Anne var sket, efter at jus patronatus til Broby kirke blev kongen tilskiftet af hans farbror, og havde kongen nogen rettighed til den, havde han ikke behøvet at udlægge hans farbror Øxendrup kirke til vederlag, han mente derfor at jus patronatus til Broby kirke burde følge ham, som den havde fulgt hans forfædre, og at han ingen uret havde gjort ved at tilholde sig den tiende efter gamle breve og håndfæstningen. Som bevis på sin påstand fremlagde Henning Valkendorf skiftebrevet af 1527, det latinske pergamentsbrev af 1490, biskop Carl Rønnows brev af 1501 og Erik Valkendorfs skøde af 17. maj 1601.

Derefter godtgjorde rigskansler Arild Huitfeldt, at han og hans formænd altid havde haft ret til at „fordre“ Broby kirkeregnskab, hvorfor de havde deres årlige pension efter Odense provstis jordebog; den rettighed burde følge provstiet.

Den 20. marts 1606 faldt der dom i sagen. Broby tiender bør

følge kongen og kronen, og Henning Valkendorf pligtig at gengive Knud Rud på kongens og kronens vegne den afgift, som han har oppebåret, og som i rentekammeret er regnet Knud Rud til mangel, „uden vi hannem det nådigst eftergiver“. Dommen begrundedes med Odensegårds jordebog såvel som med Frederik II's forleningsbrev og Christoffer Valkendorfs egen missive. Desuden „befindes“, at den rettighed at revidere kirkens regnskab har fulgt med rigens kansler, som har været forlenet med Odense provsti, og at Frederik II's mageskiftebrev udtrykkelig „formelder, hvor vit samme rettighed emøed Broby kirke var udlagt, som var alleneste en prest at presentere oc hafve ret ofver kirkens gård og jord oc aldeles intet „mæler“ om kronens tiende“. Henning Valkendorf havde heller ikke kunnet fremlægge noget bevis for, at kronens parti af Broby tiende havde fulgt hans „forældre“. ⁸⁴⁾

Er rettertingets afgørelse af sagen rigtig? Desværre er det i vore dage umuligt at afgøre, om dommen er fældet på et forkert eller et rigtigt grundlag, da mange af de dokumenter, parterne fremlagde, nu er gået tabt. Det har således ikke været muligt at finde bevis for, at fru Anne Stigsdatter i 1572 var forlenet med korntienden af Broby kirke, derimod anføres hun i 1576/77 som havende betalt „stigtens affgift“ i Brylle sogn. ⁸⁵⁾ Rettertinget synes ikke at have taget hensyn til Henning Valkendorfs påstand om, at hans farbroder havde fået korntienden af Frørup kirke som vederlag for den korntiende af Øxendrup kirke, som han havde måttet overlade til de fattige skolepersoner i Odense, men alene henholdt sig til Christian IV's brev af 1. april 1600, der intet nævner om tienden. Henning Valkendorfs påstand er imidlertid rigtig. Den 7. juni 1594 fik Christoffer Valkendorf stadfæstelsesbrev på kronens part i korntienden af Frørup sogn og det på livstid, ⁸⁶⁾* det var vel derfor, han 6 år senere ønskede at ombytte Øxendrup kirke med Frørup. Når han havde kronens part af Frørup korntiende, før han fik jus patronatus til

---

*) Jeg takker arkivar, cand. mag. Vello Helk for denne meddelelse.

kirken, kan han jo også have haft korntienden af Øxendrup kirke før 1578, da mageskiftet fandt sted, ganske vist havde man i 1572 overladt tienden til de fattige skolepersoner i Odense, men en sådan „forglemmelse“ er ikke ualmindelig i datiden. Under alle omstændigheder havde Christoffer Valkendorf i året 1600 jus patronatus til Frørup kirke og kongetienden, altsammen på livstid, og det er forståeligt, at Erik og Henning Valkendorf, da Broby kirke i 1601 vendte tilbage til slægten, antog, at de nu havde de samme rettigheder til Broby kirke, som Christoffer Valkendorf havde haft til Frørup kirke.

Allerede en uge efter at dommen var faldet ved rettertinget, udgik et kongeligt brev til rentemestrene Enevold Kruse og Sigvard Beck, at Henning Valkendorf var blevet fradømt Broby tiende og dømt til at betale den afgift, han havde oppebåret, den beløb sig til 5 læster korn. Henning Valkendorf havde ansøgt om at blive fritaget for betaling, hvad kongen havde indrømmet ham, og derfor skulle de kvittere Knud Rud de 5 læster korn i hans regnskab.⁸⁷⁾ Den 3. oktober 1606 blev kongetienden af Broby bortfæstet til borgmester i Odense Mogens Henriksen Rosenvinge for 25½ dl. årlig.⁸⁸⁾ I juli 1607 beløb kirkens formue sig til 1257 mark og 5 sk. og heraf var hos Henning Valkendorf 1171 mark og 7 sk., desuden var han rigskansler Arild Huitfeldt 70½ mark skyldig for provstekorn, han havde oppebåret.⁸⁹⁾ Året efter den 10. august 1608 anmodede kongen lensmanden om at hjælpe fire af kronens bønder, hvoraf en boede i Næsby og en anden i Broby; de havde anlagt sag mod Henning Valkendorf, men om dette er en udløber af striden om tienden, ses ikke.⁹⁰⁾

Hvor længe Valkendorferne og dermed Barsebekkernes efterkommere beholdt patronatsretten, har det hidtil ikke været muligt at konstatere. Henning Valkendorfs søn, Henning Valkendorf d. y., var ved sin død i januar 1658 en velstående mand, men svenskekrigene 1657–60 ødelagde velstanden, og hans hustru måtte i 1661 gøre opbud, og ved den lejlighed må patronatsretten formentlig være gået tabt.

HENVISNINGER

- 1) Hal Koch: Danmarks kirke i den beg. Højmiddelalder II, 1936, 57 f. – 2) *Annales Danica medii aevi*, 70. – 3) *Knyttlingesaga* 78. – 4) Erik Schalling: *Kyrkogodset i Skåne, Halland o. Blekinge*, 1936, 114. – 5) Schalling: *Anf. v.*, 117. – 6) Frederik I's Danske Registranter, 1878–79, 170, 216. 7) Schalling: *Anf. v.*, 119. – 8) Danmarks Kirker. Sorø amt, 1936, 352. – 9) *Repert. Dipl.* 2. ser. nr. 5135. – 10) Arild Huitfeldt: *Danmarks Riges Krønike III*, 252 (Kvartudg.) – 11) *Repert. Dipl.* U 503; *Ældre D. Arkivregistr.* V¹, 232. – 12) *Danske adelige Brevkister v. A. Thiset*, 1879, 3. – 13) *D.'s A.'s Aarb.* 1885, 67. – 14) *Repert. Dipl.* nr. 5044. – 15) *Ældre D. Arkivregistr.* V, 1910, 640. – 16) *Repert. Dipl.* nr. 7593. – 17) Seidelin: *Dipl. Flensborgenses I*, 1865, 495 f.; *Vedel Simonsen: Saml. t. Elvedgårds Hist.*, 1845, 39 f. – 18) *Repert. Dipl.* nr. 7293. – 19) do. nr. 7639. – 20) *Missiver fra Kongerne Christiern I's o. Hans's Tid v. W. Christensen I*, 1912–14, 1; *Repert. Dipl.* nr. 8016 – 21) *Geneal. o. biogr. Arkiv*, 1. h., 1841, 11 f. – 22) H. Matzen: *Den danske Panterets Hist.*, 1869, 241. – 23) *Danske adelige Brevkister v. A. Thiset*, 1897, 8. – 24) *Vedel Simonsen: Saml. t. Elvedgårds Hist.*, 1845, 40 f. – 25) *Kolderup-Rosenvinge: Gl. danske Domme I*, 1842, 5 f. – 26) *D.s A.'s Aarb.*, 1885, 67. – 27) *Repert. Dipl.* nr. 7593. – 28) i *Repert. Dipl.* nr. 7593 er denne hr. Frederik angivet som værende Fr. Wardenberg, R., g. m. Eline Evertsdatter Moltke, men dette må vist være en fejltagelse, alt taler for, at her er tale om Frederik Barsebek. – 29) *Repert. Dipl.* nr. 7965. – 30) Vilh. Lorenzen i *D. Sl. o. H. II*, 659 f. – 31) *Langebek: Script. R. D.*, I, 323. – 32) *Repert. Dipl.* 2 ser. nr. 807. – 33) do. 2 ser. nr. 1976. – 34) do. 2 ser. nr. 3638. – 35) *Danske adelige Brevkister v. A. Thiset*, 1897, 2, 6. – 36) *Ældre D. Arkivregistr.* V, 1910, 640, 237 f. – 37) do. s. 626 f. – 38) Erik Arup: *Danmarks Hist. II*, 1932, 279. – 39) *Terp-ager: Ripae Cimbricae*, 1726, 98 ff. – 40) *Acta Pontificum* nr. 2668, 5997. – 41) *Aktstykker t. Opl. af D.'s indre Forhold I*, 1841, 132; Åge Fasmer Blomberg: *Faaborg Bys Hist. I*, 1955, 24. – 42) *Fyns Bispeark. Kopibog f. Odense Hospital. Jeg håber senere at kunne offentliggøre denne registratur.* – 43) *Mumme: St. Knuds kirke i Odense*, 1844, 325. – 44) *Vedel Simonsen: Saml. t. Elvedgårds Hist.*, 1845, 42. – 45) Poul Johs. Jørgensen: *Dansk Retshistorie*, 1940, 402 ff. – 46) *D's A.'s Aarb.*, 1885, 67. – 47) Erik Schalling: *Anf. v.*, 119. – 48) *Repert. Dipl.* 2. ser. nr. 4913. – 49) do. nr. 3527. – 50) Skyum Nielsen i *Scandia* bd. XXIII, 1955–56, 30. – 51) do. s. 34; Erik Schalling: *Anf. v.* 154 ff. – 52) Erik Schalling: *Anf. v.*, 162. – 53) *Acta Pont.* IV nr. 2582. – 54) Erik Arup: *Danmarks Hist. II*, 255. – 55) *Repert. Dipl.* IV nr. 6818. – 56) Johs. Lindbæk: *Pavernes Forhold t. D. u. Kongerne Chr. I o. Hans*, 1907, 226 ff. – 57) *Repert. Dipl.* 2. ser. nr. 9489. – 58) *Jakob Madsens visitatsbog v. Idum*, 1929, 100. – 59) M. Mackeprang i *Aarb. f. n. Oldkyndighed*, 1943, 12 ff. 21, 25. – 60) *D.'s A.'s Aarb.* 1942. – 61) *Secher: Kongens Rettertingsdomme II*, 1885–86, 87. – 62) *Aarsberetn. fra Gehejmeark.* 2, s. 87. – 63) *Kanc. Brevb.* 1578 3/6 – 64) *Fyns Bispeark. Lunde h.'s breve 1552–1785. Reg. o. præstegårdenes indk.*; *Æ. d. Arkivregistr.* V, 1910, 938; *Jakob Madsens Visitatsbog v. Idum*, 1929, 100. – 65) *Kronens skøder I*, 1890, 173; *Kanc. Brevb.* 1578 3/6.

– 66) Fyns Bispearkiv. Gudme h.'s breve 1548–1714, jordebog 1570. – 67) Jacob Madsens visitatsbog v. Idum, 1929, 160. – 68) Hofman: Fundatser V, 1760, 60 ff., 5/3 1572. – 69) Kanc. Brevb. 1600 21/4. – 70) Jacob Madsens visitatsbog v. Idum, 1929, 83. – 71) Secher: Anf. v., 88. – 72) do. s. 85. – 73) Kanc. Brevb. 1583 14/2. – 74) Secher: Anf. v., 85 f. – 75) Odensegårds lensregnsk. 1588/89. – 76) Næsbyhovedbroby kirkeregnsk. 1577–1664. – 77) Jakob Madsens visitatsbog v. Idum, 1929, 291. – 78) Næsbyhovedbroby kirkeregnskab 1577–1664. – 79) Kanc. Brevb. 1591 14/8. – 80) Secher: Anf. v., 86. – 81) D.'s A.'s Aarb. 1885. – 82) Odensegårds lensregnskab 1603/04. – 83) Secher: Anf. v., 84. – 84) do. 84–89. – 85) Odensegård. Lensregnskab 1576/77. – 86) D. Kanc. Ekstraktforh. a. kgl. stadfæstelsesbreve på tiender 1591–1647 f. 147. – 87) Kanc. Brevb. 1606 27/3. – 88) Odensegårds lensregnsk. 1606/07. – 89) Næsbyhovedbroby kirkeregnsk. 1577–1644. – 90) Kanc. Brevb. 1602 10/8.